

A migráció és a többnyelvűség narratívái amerikai magyarok körében *

1. Bevezetés

A tanulmányomban a migráció és a többnyelvűség narratíváit vizsgálom 2016-ban készített életútinterjúkban, amelyeket az elmúlt három évtizedben az Amerikai Egyesült Államokba költözött magyarokkal végeztem. Elemzéseimben a gyakran újnak vagy kritikainak nevezett szociolingvisztikai paradigma kiindulópontját érvényesítve a nyelvhasználatot társas gyakorlatként, a diszkrét, konvencionálisan definiált nyelveket pedig társadalmi konstrukcióként kezelem (Bodó 2016; Heltai 2016; Makoni–Pennycook 2006). Ennek az elméleti alapvetésnek a jelen vizsgálat szempontjából a migráció jellegének elmúlt két és fél évtizedben történő megváltozásában, diverzifikációjában rejlik a jelentősége (Vertovec 2007), amellyel egy időben jelentkezett az információ- és kommunikációtechnológiai vívmányok globális térnyerése (Blommaert 2010). A társadalmi és gazdasági viszonyok ilyen jellegű átalakulása pedig a nyelv szociolingvisztikai vizsgálatában is szemléletváltást hozott, hiszen a komplexitásból és a megjósolhatatlanságból fakadóan az absztrakcióként értelmezhető nyelvek helyett a nyelvi és szemiotikai források váltak az elemzés alapegységévé (Blommaert 2010: 1–13; Pachné Heltai 2017: 14–23).

Az elmúlt pár évben a jelenlegi magyarországi politikai vezetés a korábban tapasztaltakhoz képest nagyobb hangsúlyt fektet a nemzetstratégián belül a külhonni magyarságra, azon belül is az úgynevezett diaszpóramagyarságra (Bárdi 2017). Emiatt a politikai és a hivatalos diskurzusok témáiban, valamint különböző médiafelületeken is nyomatékosabban jelennek meg a Kárpát-medencén kívül működő, erős magyar etnikai identitásúként jellemzett közösségek, így az amerikaiak is. Az újhullámos migrációs trendek problematikája, valamint a külföldön való munkavállalás és kisebbségi lét egyéni aspektusai (vö. Duchêne–Moyer–Roberts [eds.] 2013; Flubacher et al. 2016; Piller–Lising 2014) viszont nagyon kevésbé válnak reflektálttá a jelenlegi magyar nyelvtudományi kérdésfelvetésekben.

A korábbi, Amerikai Egyesült Államok magyarságát vizsgáló nagyobb szociolingvisztikai munkák (Bartha 1993; Fenyvesi 1995, 2005; Kontra 1990) első-

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

sorban arra keresték a választ, hogy milyen az „amerikai magyar” nyelv, és hogy hogyan valósul meg a nyelvcseré terminusával jellemezhető folyamat. Ezzel összefüggésben az ilyen jellegű szociolingvisztikai munkáknak a viszonyítási pontja az egynyelvű közegben való használat hegemoniájával jellemzett magyarországi standard magyar nyelvváltozat,¹ a figyelem középpontjába pedig az attól való eltérésként leírható kontaktusjelenségek azonosítása került. Jelen dolgozat viszont olyan kérdéseket és problémákat kíván előtérbe helyezni, amelyekre a korábbi vizsgálatok nem keresték, jellegüknél fogva nem is kereshették a választ, így a szociolingvisztikai komplexitás új jellemzői, az egyéni életutakhoz kapcsolódó narratívák metanyelvi elemei és a kommunikációs eszközök transznacionális és transzlokális érintkezésekre való hatása vált elsődlegesen a kutatói érdeklődés tárgyává.

A következő fejezetben a kutatási előzmények bemutatását, valamint az elméleti kiindulópontok és alapfogalmak (mint többnyelvűség, transznacionalizmus, szuperdiverzitás) tisztázását kívánom megtenni (2.). Ezután az ezekhez a teoretikus megfontolásokhoz alkalmazható módszertanról, valamint a mintavétel sajátosságairól szólok (3.). Ezt követi a dolgozat gerincét adó, interjúelemzéseket tartalmazó fejezete (4.). Az utolsó részben kitenkintést teszek (5.) a kutatás jelentőségére és annak folytatási lehetőségeire.

2. Az elméleti keret

Jelen dolgozat olyan kérdéseket és problémákat kíván előtérbe helyezni, amelyekre a korábbi vizsgálatok nem keresték, jellegüknél fogva nem is kereshették a választ. A 20. század második felében bekövetkezett addig példátlan népességrobbanás új globális kihívások elé állította az emberiséget, amelynek egyik következménye a nemzetközi migrációs folyamatok felgyorsulása és jellegének a megváltozása lett. A 21. századra ennek egyik eleme a multikulturalizmust felváltó magasabb fokú nyelvi és etnikai diverzitás, avagy a diverzitás diverzifikációjának a térhódítása (Vertovec 2007). Az úgynevezett „transznacionális fordulat” a migrációban részt vevő személyek egyfajta kettős lojalitását hozta magával. Fontos kiemelni, hogy ennek a fordulatnak egyik alapfeltétele volt az információ- és kommunikációtechnológiai fejlődés, amely lehetővé tesz transznacionális gyakorlatokat, vagyis a migránsok számára a származási közösségekkel való rendszeres kapcsolattartást; ezen kívül a „transznacionális megélhetési stratégiáknak” részét képezik az időszakos hazalátogatásokon túl a kiinduló országban eszközölt anyagi befektetések, üzleti tevékenységek, politikai szerepvállalások (Tarrósy 2016).

Röviden érdemes szólni egyfajta kurzusváltásról is: korábban az emigráció fogalma volt meghatározó, mert az a vándorlási folyamatot egy kiinduló földrajzi helyből egy célországba vagy célrégióba történő tartós, végleges helyváltogatásként modellálta. Mindez valóban relevánsan értelmeződik főként politikai

¹ A magyar szociolingvisztikában megjelenő kutatási kérdések megfogalmazását motiváló, standardista diskurzusokba ágyazódó nyelvi ideológiák értelmezéséhez l. Bodó 2016: 21–46.

indíttatású kitelepülés esetében – ilyen az amerikai magyarok történetében a dípík (displaced person) második világháború utáni kivándorlása vagy az 56-osok disszidálása. A kurrens szakirodalom azonban inkább a migráció fogalmára épít annak plasztikussága miatt; a külföldön való élet, valamint az ottani munkavállalás ideiglenessége és átmenetisége kerül így előtérbe, és a visszaköltözés sem megvalósíthatatlan célkitűzésként értelmeződik (vö. Tarrósy–Glieb–Vörös [szerk.] 2016).

Az utóbbi évtizedeket a fentiek alapján egyértelműen a vándorlás természetének alapvető átalakulása jellemzi. Ezeknek a trendeknek teljes körű megértéséhez újfajta humántudományos megközelítésekre is szükség van, ahogy ezek a folyamatok a szociológiában és az antropológiában már egyaránt reflektálttá váltak. A szociolingvisztikának is vannak válaszai ezeknek a problémáknak a nyelvi vonatkozásaira, ennek kapcsán pedig egy új paradigma is kibontakozóban van. Erre már Borbély Anna (2014: 69–70) is utal röviden a *Kétnyelvűség* című kötetében, illetőleg Lanstyák István is (2016) kísérletet tesz szuperdiverz nyelvi helyzetek egy új megközelítésmód szerint való áttekintésére. Ennek a szemléletnek a képviselői elvetik, hogy „a kétnyelvű beszédet két diszkrét rendszer működtetné, vagyis hogy a kétnyelvűek egymással beszélgetve *A* vagy *B* nyelvet használnak” (Borbély 2014: 69).

A kibontakozó paradigma szerint a *nyelv*, a *nyelvjárás*, a *nyelvváltozat* stb. társadalmi konstrukciók, amelyek a kommunikációs tevékenység különböző gyakorlatait (beszélés, írás, jelelés) tagolják stabil és elkülöníthető entitásokra. Ehhez kapcsolódik, hogy a nyelvi különbségtételek sokszor a térben értelmezett nyelvre vonatkoztatva jelennek meg (Bodó 2016). Témánk esetében például Kontra Miklós könyvének címválasztása (1990, *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*) is impliciten utal arra a feltehető kapcsolatra nyelv és hely között, hogy létezik egy olyan magyar nyelvhasználati mód, amely csak és kizárólag a South Bend-i magyarokat jellemzi.

Az új szociolingvisztika a teret vertikálisan, metaforikus módon értelmezi; egyúttal minden nyelvek közötti distinkció – legyen az szociálisan, kulturálisan vagy politikailag szaliens – indexikális is egyben, ami azt jelenti, hogy nemcsak a hasonlóságon alapul, hanem dinamikus kapcsolat van mind az egyedi tárggyal (ebben az esetben a nyelv valamilyen formájával), illetve annak érzékelésével és emlékezetével, így annak konvencionális felfogásával is (Blommaert 2010; Blommaert–Dong 2010). A különbségtételt az indexikalitás rendje határozza meg (vö. Silverstein 2003; Johnstone et al. 2006), így a metaforikus teret normák, elvárások és a helyesség koncepciói töltik meg.

Ezek alapján felmerülhetnek olyan fontos teoretikus kérdések is, mint hogy milyen módon különülnek el a nyelvek egymástól, hogyan különülnek el a nyelvek a változataiktól, és hogy a többnyelvű személyek hogyan képesek, képesek-e egyáltalán önálló vagy elkülöníthető nyelvek percepciójára és produkciójára. Radikálisabb kutatók emiatt a nyelvi rendszerek megkülönböztethetőségét mítoszként értelmezik (vö. Borbély 2014: 69). Bodó Csanád (2016) szerint a különbségek nyelvi ideológiák alapján jönnek létre, amelyek által a diszkrét nyelvek felfogása természetesként értelmeződik. Hozzá kell azt is tennünk, hogy az, hogy mi számít egy nyelvnek, csak adott partikuláris kontextusban lesz értelmezhető

érvényes és ratifikált beszédmódként. Jan Blommaert (2010: 12) szavaival élve a kulcs a nyelvek elkülönítéséhez az indexikális érték, amellyel az egyes nyelvi eszköztárak rendelkeznek.

A migrációt és a globalizációt a szuperdiverzitás jellemzi nemcsak kulturálisan és etnikailag, de nyelvileg is (Wang et al 2014; Mutsaers–Swanenberg 2012). Ebből következően ilyen közegekben a tudományos leírásra nem alkalmas a hagyományos, általános grosjean-i többnyelvűség-meghatározás, miszerint a kétnyelvűség „két (vagy több) nyelv rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két (vagy több) nyelvre, és ezeket használják is” (Grosjean 1992: 51-et idézi Bartha 1999: 38).² A többnyelvűségnek az egymástól elkülöníthető nyelvekre épülő koncepciója helyett az új paradigma a beszélők egységes nyelvi repertoárjáról beszél, amely sokféle nyelvi forrásból (regiszterek, stílusok stb.) áll össze, de inkább ezeknek is a folyamatjellegét és egyéni kreatív használatát hangsúlyozza például a regisztrálás (vö. Agha 2003) vagy a stilizáció (vö. Cameron 2000/2001) műveletein keresztül. Mindez azért lesz kiemelten érdekes, mert a néven nevezett nyelvek (*named languages*) alapjaiban meghatározzák a nyelvről való gondolkodásunkat, a nyelvi forrásoknak a néven nevezett angol, magyar, spanyol stb. nyelvhez való kapcsolása természetesnek és magától értetődőnek tűnik, holott ezek indexikus folyamatok eredményei (Arnaut et al. 2016; Jørgensen et al. 2016). A néven nevezett nyelvek ezen túl ideológiai konstrukciók is, amelyek történetileg kötődnek a nemzetállami fejlődéshez, ami miatt „egy nyelvnek” „egy emberhez” való kapcsolása szintén magától értetődő tényszerűséggel valósul meg a különböző állami intézményekben, például bevándorlási hivatalokban (Blommaert–Rampton 2016).

Az amerikai magyarsággal foglalkozó korábbi kutatásoknak egyik alapfogalma a diaszpóra, ahogyan igaz ez a külhonban szerveződő közösségek önértelmezésére (mint „szétszórtsági tudat”, vö. Ludányi 2015) és azok hazai hivatalos, politikai diskurzusokban megjelenő interpretációjára is (Bárdi 2017). Rogers Brubaker (2005) szerint a diaszpórának alapvetően három kritériuma van: a szétszóródás, az orientáció a kiinduló ország felé és a másoktól való elkülönülés fenntartása. Ha olyan közösségeket vagy egyes individuumokat, amelyek és akik nem a saját országukban élnek, alapvetően és meghatározottan diaszpórának nevezünk, akkor – ahogy Brubaker is mondja – elveszíti a fogalom maga a jelentőségét. Felmerül a kérdés, hogy az Amerikai Egyesült Államok hatalmas területén szétszóródott, kulturális szempontból heterogén magyarságot érdemes-e diaszpóráként aposztrofálni etnikai azonosságuk miatt (vö. Fejős 2005), valamint hogy ez a koncepció releváns tud-e maradni a változó természetű migráció újszerű hatásai mellett is. Jelen dolgozat a köztudatban és a hivatalos diskurzusokban beágyazott egységességeképét is kívánja árnyalni, és különböző személyes életutakon keresztül mutat rá az ilyen csoportosulások rétegzettségére.

² A két- és többnyelvűség egyéb meghatározásainak részletes bemutatásához l. Bartha 1999: 31–40; Borbély 2014: 23–7. A fent jegyzett kétnyelvűség-fogalmat ekvivalensnek tekintem a többnyelvűség koncepciójával.

3. A kutatás módszertana

A migrációkutatás polikauzális-pluralista megközelítésének (Tarrósy 2016) egyik kiemelt eszköze lehet az egyéni narratívák elemzése, amelyek azért fontosak, mert lehetővé teszik az egyéni perspektívák és a különböző többnyelvűségi, illetőleg szuperdiverz nyelvi helyzetek sokrétűségének a felismerését. A nyelv adaptív természetéből (Tátrai 2011: 45–50) kifolyólag a személyes narratívák vizsgálata megvalósíthatja a különböző migrációs élethelyzetekben megélt identitáskonstruálódásokat, illetve azok interakcióinak a feltárását (De Fina 2003, 2015). Kiemelt jelentősége ennek abban áll, hogy az ember megismerői tevékenységének egyik alapvető eleme a narratívaalkotás, amely hangsúlyosan meghatározza elmeműködésünket akkor, amikor saját múltunkat vagy egy közösség (például egy diaszpóra vagy egy nemzet) jelenlegi helyzetét értelmezzük (Freeman 2015).

A kutatás megkezdésekor a legfőbb célkitűzésem az volt, hogy megismerhessem az Amerikai Egyesült Államokban élő első generációs, újhullámos magyar bevándorlók nyelvekhez és saját többnyelvűségi élethelyzetükhöz való viszonyulásait – mindezt pedig interjú készítésével kívántam megvalósítani. Ezt megelőzően etnográfiai megfigyelést alkalmaztam különböző amerikai magyar egyesületek rendezvényein. Ennek keretében az amerikai tartózkodásom idején (2016 januárjától májusig) négyszer voltam iskolalátogatáson egymástól távol eső nagyvárosokban működő intézményekben, amelyek heti vagy kétheti rendszerességgel önkéntes alapon szerveződve tartanak foglalkozásokat gyerekeknek vagy magyarul tanuló felnőtteknek. Emellett egy-egy hivatalos egyesületi eseményen is részt vettem, mint egy bál vagy egy jótékonysági cserkészebéd. Ezeken kívül voltam beltéri cserkészfoglalkozásokon, magyar múzeumban, egy néptánc-, illetve egy énekkari próbán is.

A résztvevői megfigyelések, előkutatások a közegnek, illetve a közösségek szervezeti felépítésének a feltérképezésén túl az interjúkorpusz mintájának a kialakításához is elengedhetetlenek voltak. Egyfelől sokszor ezeken az eseményeken találkoztam leendő adatközlőkkel vagy olyan személyekkel, akik később segítettek interjúalanyok megkeresésében. Célom azonban a kutatással nem egy adott közösség leírása volt, hanem a lehető legkülönbözőbb személyes, egyéni narratívák összegyűjtése az egész ország területéről. Ezt az a későbbi felismerés is indokoltta, hogy a hagyományos diaszpóraszervezetek programjain megjelenő személyek között igencsak kisszámú az az első generációs bevándorló, aki az elmúlt harminc évben érkezett az Egyesült Államokba – ebből kifolyólag egy földrajzi helyhez vagy szervezethez kötni ezeket a személyeket nem lett volna hatékony. Így egyértelművé vált, hogy a kevésbé mainstream, a diaszpórakoncepció kisszámú elemével kongruens és így a Magyarországon kevésbé láthatóvá tett egyéni narratívák megtalálásához sokkal összetettebb módon lehet eljutni, hiszen az említett célok nem voltak jelen mások kutatási érdeklődésének a középpontjában, a legutolsók amerikai magyarokkal foglalkozó felmérés is elsősorban a hivatalos szervezeti felépítésének a leírását tűzte ki célul (Papp Z. [szerk.] 2008), az egyén mint a migráció legfőbb ágense nem jelent meg az elemzés tárgyaként.

Ebből kifolyólag a kutatás mintavétele leginkább két módon zajlott. Az egyik a hólabdamódszer volt, amelyen keresztül olyan emberek is adatközlővé válhattak, akik semmilyen szinten nem érintkeznek helyi magyar szervezetekkel. A másik pedig amerikai magyar Facebook-csoportokban feladott hirdetések formájában történt meg – ezáltal lehetőségem nyílt interjút készíteni más amerikai magyarokkal: a lakhely távolságai miatt csak virtuális úton érintkező személyekkel is.

Az interjúkorpusz 27 interjút tartalmaz 30 adatközlővel, mintegy 14 órányi felvétel formájában. A minta diverzitására törekvő elvi megfontolásának érvényre juttatása sikeres volt. Tizenegy állam lakóival készítettem interjút, akik közül a legfiatalabb 24 éves volt, a legidősebb pedig a hatvanas éveiben járt. Habár felük Budapestet jelölte meg származási helyként, más magyarországi városok és falvak lakói is szerepelnek köztük, ahogy egy szlovákiai és két romániai származású személy is adott interjút. Az egyéni narratívák szempontjából a szociológiai jellemzők fontosak, ezért ezeket az interjúrészeknél lábjegyzetben közlöm, de még lényegesebb, hogy az adatközlők különböző életszakaszaikban kerültek az Egyesült Államokba – van köztük olyan, aki házasság révén került az országba fiatalon, többen munkavállalás miatt idősebb korban, néhányan nyelvgyakorlás vagy egyetemi tanulmányok okán. Vannak olyanok, akik véglegesen az USA-ba költöztek, vannak, akik rendszeresen hazajárnak bizonyos megadott időközökre, és vannak, akik az interjú elkészítése óta már visszaköltöztek Magyarországra. A minta ugyan nem lehet reprezentatív már csak az alapsokaság ismeretének a hiányában sem, de megkockáztatható, hogy más kutatásokhoz képest nagyobb arányban kerültek bele olyan személyek, akik nem kapcsolódnak diaszpóraszervezetekhez.

A kutatásom kérdésfelvetéseire a legadekvátabb módszernek félig strukturált interjúk készítése bizonyult, ami alapvető kutatási gyakorlata a szociolingvisztikai vizsgálatoknak (vö. Labov 2006: 87–96). Ahogy Szabó Tamás Péter (2012) is kifejti, az interjúk az írásos kérdőíveknel sokkal alkalmasabbak a metanyelv és a nyelv(ek)ről való gondolkodás feltárására, mert az adatközlők az interjúvezetővel való interakció során narratívákat és ideológiákat alkotnak (l. még Slembrouck 2015; Szabó 2015). Az én kutatásom esetében az ilyen kis mintán végzett kvalitatív elemzések előnye az, hogy a migráció körülményeinek mélyebb megértését és az ebben részt vevő egyének önértelmezésének olyan feldolgozását adhatják, amelyek a kvantitatív vizsgálatokban nem jelennek meg, és nem is tudnának megjeleníteni.

Az interjúk öt modulból álltak össze, így az adatközlők egyéni háttérükkel, migrációjukkal és külhoni munkavállalásukkal, nyelvi helyzetükkel, magyarországi közegükkel és kapcsolattartásukkal, valamint a kinti magyarsággal kapcsolatos kérdésekre válaszoltak. A beszélgetések között voltak diktafonnal rögzített személyes találkozások, Skype-interjúk (amelyekből az MP3 Skype recorder nevű szoftverrel készítettem hangfájlokat), illetve telefonos társalgások is, amelyeket szintén diktafonnal vettem fel. Míg a legrövidebb interjú 16 és fél perces volt, addig a leghosszabb egy és háromnegyed óráig tartott, ezek azonban kiugróak, az átlagos interjúhossz fél óra volt.

4. Az elemzések

Ebben a fejezetben interjúrészeket lejegyzett változatát közlöm, és ezeket értelmezem. A főbb témákat tekintve szót ejtek a munkavállalás és a nyelvek viszonyáról (4.1.), a nyelvek és a nyelvváltozatok konceptualizációiról (4.2.), az Egyesült Államokban élő magyarokkal való kapcsolatfelvétel módozatairól (4.3.), valamint a magyarországiakkal való kommunikációs gyakorlatokról (4.4.).

4.1. A kulturális diverzitás és munkavállalás narratívái

Az első elemző fejezetben a munkavállalásról és a munkahelyi körülményekről alkotott narratívákat vizsgálom meg a kulturális és nyelvi (szuper)diverzitás szempontjából a nyelvi választásokra vonatkozó metanyelvi és metapragmatikai utalásokra koncentrálni főként.

Az (1) részlet egy Amerikán belül izoláltan működő kínai közösséget mutat be, amelyben a magyar származású munkavállaló képes ellátni feladatait.

(1)³

Ak⁴: *Akkor elkezdtem angolul tanulni, ott volt egy csajjal- egy (.) fiatal férfi, 31 éves, csinos kínai lány, nem tudok angolul, de azért elkezdtem vele szemezni, beszéltem vele amennyit tudtam, ő nem tudott angolul, én nem tudtam angolul, ő nem beszélt magyarul, én nem beszéltem kínaiul, úgyhogy ez má- ez már jól indult. Ő sajnos nem sikerült vele összejönnöm, de ő mondta, hogy segít nekem munkát találni, mer az egyik rokonának van vendéglője, és akkor elkezdtem dolgozni.*

[...]

IV: *S az elején éreztél valami hátrányt, amiatt hogy nem olyan {jól beszéltél angolul}–*

Ak: *{Hogy nem beszélek angolul? Persze.}*

IV: *Például itt az ázsiai büfében vagy valahol?*

Ak: *Ott nem, mert ők sem beszélnek angolul. [nevet]*

IV: *[nevet] Akkor a kínai kapcsán? Ezt hogy oldottad meg például?*

Ak: *A:- az a helyzet, hogyha egy amerikai elmegy egy kínai vendéglőbe, akkor nem feltétlenül várja el, hogy beszéljenek angolul. Vagy nem sokat. Úgyhogy ez nem volt olyan nagy probléma. A probléma az az volt, hogy tudtam,*

³ Saját lejegyzési módomat az interjúkorpusz sajátosságainak megfelelően a társalgáselemzés különböző transzkripciósi eljárásaihoz (vö. Boronkai 2009) igazítva alakítottam ki. Az Ak jelölés az adatközlőre, az IV pedig az interjúvezetőre vonatkozik; az idézetek elején lábjegyzetben közlöm az adatközlő fontosabb demográfiai adatait. A nyelvi adatokat kurzívan közlöm, a megnyilatkozások központozását a magyar helyesírás szabályaihoz igazítva jegyeztem le. A (.) jel szünettartást jelent, a kötőjel megakadást, a kettőspont megnyújtott fonémákat, a szögletes zárójel nem nyelvi adatot (pl. sóhaj, nevetés), a kapcsos zárójel egyszerre beszélést, a < és > jelek közötti szöveg eredeti helyesírással közölhető nyelvi elemet, míg a [...] jelzés pedig szelektálást az interjúrészlet érthetőségét elősegítendő.

⁴ Az interjúalanyok nemét, életkorát, Egyesült Államokba érkezését, lakhelyének államát, valamint jelenlegi foglalkozását közlöm: férfi, 46, 2001, Illinois, műtősegéd.

hogy ha akarok egy normális állást találni, akkor muszáj, hogy beszéljek valamilyen szinten angolul.

Az (1) részletben az adatközlő először egy kevésbé sikeres ismerkedésről számol be, amikor egy ingyenes angol tanfolyamon megpróbált szorosabb kapcsolatba kerülni egy kínai származású nővel. Sajátos öniróniával írja le az esetet, ugyanis nem volt mindkettőjük által ismert nyelv, vagyis közös kód a beszélgetéshez. Mégis érdekes, hogy az adatközlő úgy fogalmaz, hogy „ő mondta, hogy segít nekem munkát találni”. Az *intercomprehension* jelenségének narratívája jelenik meg ebben az interjúban, vagyis az, amikor két személy úgy kommunikál egymással írásbeli vagy szóbeli keretek között, hogy annak ellenére értik meg egymást, hogy mindegyik a saját, közös elemeket alig tartalmazó nyelvi repertoárját alkalmazza (l. Lanstyák 2016: 17–9). A kritikai szociolingvisztika alapvetései szerint a kommunikáció túlmutat a néven nevezett nyelvek ismeretén, a beszélők a saját céljaiknak megfelelő nyelvi forrásokra támaszkodnak, saját szemiotikai tevékenységüket integrálják a másik interlokutoréval annak érdekében, hogy végrehajtsák a kommunikációt (Pennycook 2016). Az adatközlő a kínai nő ismeretségén keresztül szerezte meg első munkahelyét az Egyesült Államokban, amely által egy nagyon sajátos nyelvi környezetbe került be: egy olyan vendéglőben kellett dolgoznia, ahol a munkatársak nem angolul, hanem az adatközlő által szintén nem ismert kínai nyelven kommunikáltak. A szuperdiverzitás ebben a helyzetben nagyon sajátosan valósul meg: az adatközlő elmondása alapján abban a térben, abban a metaforikus közegben, amely az Egyesült Államokban található kínai éttermeket jellemzi, ott a vendégek nem várják el, hogy az éttermi dolgozók angolként felismert szemiotikai források segítségével lépjenek velük kapcsolatba.

A (2) egy magyar nyelvű, amerikai nagyvárosban dolgozó kőművesbrigád narratíváját adja.

(2)

IV: *A munkahelyeden ő angolul kell beszélned?*

Ak⁵: *Nem, nem, nem.*

IV: *Tehát magyarokkal vagy?*

Ak: *Magyarokkal vagyok, de olyan- tehát most például most olyan helyen dolgozunk, ahol a:- egy lakást megvettek [TÖRLÉS: város neve] be, és dolgoznak ottan csőszerek, villanyszerelők, és ablakot tesznek be. Tehát ők már angolul beszélnek meg spanyolul, tehát ők is már keverik, tehát- tehát építőiparba legtöbb ember spanyolul beszél. És mi magyar brigád vagyunk, akik csinálják a falakat meg ezeket, tehát mi magyarul beszélünk e- tehát mi csak magyarul beszélgetünk egymással.*

⁵ Férfi, 47, 2012, New York, kőműves.

A (2) példa egy az (1)-hez hasonló közeget ír le. Itt a munkahely szintén egy szuperdiverz tér, ahol a házak felújítását végrehajtó építőipari vállalatban belül több, nyelvtanilag is sokszínű csoport van. Míg van olyan brigád az építkezésen (cső-szerelők, villanyszerelők), akik transzlingváló gyakorlatokat, az angol és a spanyol néven nevezett nyelvekhez kapcsolt nyelvi források integrált felhasználását hajtják végre, addig az adatközlő csapata magyar nyelvű (kőművesek), egymás közti kommunikációjukat kizárólag magyarul valósítják meg – így lehetséges az, hogy a négy éve az Egyesült Államokban élő adatközlőnek saját bevallása szerint nincs szüksége arra, hogy komolyabb szintű nyelvtanulásba fogjon. Az ő megfogalmazása szerint *„inkább nem értek angolul, mint értek”*.

A (3) egy másfajta munkahelyi közegre ad példát, az amerikai akadémiai szférára, ahol a munkavállaló egyedül van jelen magyarként nemzetközi kerekék között.

(3)

Ak⁶: *Ez a- tehát ez a: <Electrical Engineering Department>, ahol vagyok, ez eléggé nemzetközi. Tehát a professzorok- jó mondjuk a professzorok 90%-a amerikai, de a többi diák, azoknak igencsak inkább azt mondom, hogy összességében ilyen 20-25%-a amerikai, az összes többi nemzetközi, tehát ő: ha nem értjük meg egymást, az leginkább abból adódik, hogy esetleg egyikőnk se tökéletes angolul.*

A (3) részlet is egy etnikailag sokszínű teret ír le, ahol az egyetemi közegben egy adott tanszéken a diákoknak mintegy háromnegyede külföldi. Az adatközlő bevallása szerint más oktatókkal nincsenek megértési nehézségei, az idézetben azonban utal arra, hogy a diákokkal akadhatnak nyelvi akadályok, amelyek abból fakadnak, hogy mindannyian bevándorlók, emiatt különböző módon voltak képesek elsajátítani az angol forrásokat.

Az első három részlet közül mindegyik arra adott példát, hogy a migrációból fakadó nyelvi akadályok különböző helyszíneken hogyan győzhetők le – legyen az az akadály diszkrét nyelvek közötti vagy angolon belüli szintkülönbség. A (4) részlet arra nyújt példát, ahol a magyar nyelvi forrásokból táplálkozó reper-toár valamilyen előny forrása is lesz.

(4)

Ak⁷: *Igazából ami nagyon jó, hogy a: [TÖRLÉS: személynév]sal van egy titkos nyelvünk, amit senki nem ért, amit így használhatunk.*

A (4) interjúrészlet a (2) leírásához kapcsolódik bizonyos szempontból: a magyar származás által a két cégvezető egy közös repertoárt alkalmazva képes kommunikálni egymással különböző megbeszéléseken és tárgyalásokon. A „titkos nyelv” így olyan nyelvi források összessége lesz, amely gazdasági előnnyé válik azáltal,

⁶ Férfi, 32, 2007, Indiana, egyetemi oktató.

⁷ Nő, 24 éves, 2014, Tennessee, vállalkozó.

hogyan az amerikai vállalatvezetés szuperdiverz világában a bevándorló vállalkozók képesek úgy kommunikálni, hogy mások számára ne váljon érthetővé.

4.2. Regiszterek és nyelvi rétegzettség

Ebben az alfejezetben arra látunk példákat, hogy hogyan hoznak létre nyelvi különbségtételeket a narratíváikban az interjúalanyok, hogyan tagolják a nyelvi gyakorlatokat különálló entitásokra, nyelvekre vagy nyelvváltozatokra, és miben látják ezeknek a distinkciónak a lényegét.

(5)

Ak⁸: *Ott megismerkedtem egy magyar faszival, akinek a felesége amerikai volt, [TÖRLÉS: város neve]ba laknak, és ő- ő adott nekem egy nagyon jó tanácsot, ami szerintem az egyik- az egyik legjobb tanács, amit életembe kaptam angoltanulással kapcsolatba, hogy- hogyha nem tudsz sok szót, huszat, harmincat, negyvenet, talán egy kicsivel többet tudsz, de el kell kezdened gondolkozni úgy, ahogy azok az emberek gondolkoznak, ahol vagy. Tehát ilyen esetben az amerikaiak. Ha Németországba vagy, akkor a németek. El kell kezdened a mondatokat építeni, és úgy gondolkozni, beszélni akár; ha nincsenek körülötted. Nevetségesen hangzik, de a tanácsára ennek az embernek, mostam fel, és akkor angolul: én felmosok, arrébb tolom a széket, tévé- a tévé be van kapcsolva, piros a lámpa. Tehát olyan alap dolgok, amiket akkor tudtam, azokat el kezdtem használni, mondatokat építeni, és hangosan beszélni (.) magamba.*

Az (5)-ben az adatközlő egy számára bevált nyelvtanulási módszert, praktikát mutat be, amelynek az a lényege, hogy a különböző munkahelyi és egyéb tevékenységek közepette narrálja önmagának a saját cselekvéseit és a körülötte lévő eseményeket, ezáltal használatba véve a nyelvi repertoárjában passzívan jelen lévő elemeket. Ami kiemelt érdekessége ennek a részletnek, hogy az adatközlő ezeket a nyelvi megoldásokat egy konkrét térhez horgonyozza le, ahhoz a vertikális térhez, ahol a beszélő éppen van. Azzal, hogy azt mondja, hogy úgy kell gondolkozni, úgy kell beszélni, mint az amerikaiak (vagy Németországban a németek), egy térbeli nyelvváltozatot indexál, és ezzel egy politikai szempontból releváns különbségtételt hoz létre a nyelvek között. Az lesz az amerikai és a németországi nyelv, amelyben nem egy kodifikált vagy standardizált regiszter, hanem az aktuális közlésformák (jelen esetben 20–30–40 szó) hoznak létre dinamikus kapcsolatot a térrel és annak érzékelésével.

⁸ Az adatközlő megegyezik az (1) példa adatközlőjével.

(6)

Ak⁹: *Amikor mi kijöttünk ide, mondom, én- én éltem abban Magyarországon, hogy- hogy a: például a Forma-1-en dolgoztam [nevet] tolmácsként, a:m és ő: aztán annak ellenére, amikor ide kijöttünk, az teljesen más volt, tehát ő- tehát egyszer úgy éreztem, hogy messze nem vagyok otthon a nyelvben. Tehát azér felsőfokú magyar- tehát felsőfokú angol nyelvtudásommal egészen fájó volt, hogy milyen- mennyire nem éreztem azt, hogy ki tudom magam fejezni angolul.*

A (6) részlet adatközlője az angol nyelv rétegzettségének valamilyen konceptualizációját írja le, ahol számára felismertté válik az, hogy különböző regiszterek léteznek. Elmondása alapján ő Magyarországon felsőfokú nyelvvizsgát szerzett, tolmácsolt, ráadásul egy rendkívül specifikus szakterminológiát igénylő regiszterben, a Forma-1-ben dolgozva valósította ezt meg. Ehhez képest – ahogy erről a legtöbb interjúalany beszámol – nem tudott érvényesülni eleinte az amerikai közegben, kellemetlenül érintette az, hogy nem tudta magát kifejezni bizonyos szituációkban. A narratíva implicit módon előhívja a nyelvvizsgák referenciakeretének standardizált voltát, amelynek elvárt tudásanyaga, az ahhoz kapcsolódó nyelvi források ismerete nem teljesen kapcsolódik a valós nyelvi tevékenységhez.

(7)

Ak¹⁰: *Azér itt nálam- itt ahol ugye villamosmérnöki karon, ugye főleg- a szakmai nyelvet főleg viszonylag jól tudja mindenki, ami egy viszonylag korlátozott szókincs. Azt tudom, hogy amikor diák voltam tíz évvel ezelőtt, akkor nagyon sok ember volt, akivel ha nem szakma, akkor nem is lehetett egyáltalán beszélni. Tehát szakmailag tudtál csak velük kommunikálni (.) cikkekről vagy munkákról vagy bármi ilyesmi. Társasági nyelvhez igazából meg se tudtak szólalni. Most már kevésbé van így, most is szerintem úgy működik, hogy mindenki a- először a szakmai nyelvet tanulja, és aztán pár év alatt belerázódik a- a- hogy a boltba is tudjon kérni valamit és megértse a fekete eladónőnek az akcentusát.*

A (7) részletben az adatközlő a villamosmérnöki szaknyelv eltérését regisztrálja úgy általában az angol nyelvtől. Külön entitásként kezeli azt, és szerinte annak megtanulása sokkal gyorsabb folyamat, mint olyan egyszerűnek tűnő beszéd-események precíz végrehajtása, mint a bolti vásárlás. Olyan narratívát hoz létre a szaknyelv distrinkciójáról, amelyben azt állítja, hogy ismert olyan embereket, akikkel csak az ezen a nyelven megszólaltatható témákról volt képes társalgásokat folytatni, másról nem. Ezt a jelenséget Jan Blommaert csonka repertoároknak (*truncated repertoires*) nevezi, amikor a külföldi munkavállalók repertoárjának csak egyes elemei válnak alkalmazhatóvá (l. még Pachné Heltai 2017). Kiemelendő ezen kívül az – ami több interjúban is megjelenik –, hogy a „fekete eladónő

⁹ Nő, 54, 1988, Kalifornia, irodai munkát végez.

¹⁰ Férfi, 41, 2010, Indiana, egyetemi oktató, korábban is élt már az Egyesült Államokban.

akcentusa” különbségtétellel kezelődik, és így az interjú eltérő beszédmódként regisztrálja.

Az (5)–(7) részletekben arra láttunk példát, hogy különböző nyelvváltozatok hogyan tagolódnak önálló entitásokra az adatközlők metanyelvi narratíváiban. Az (5)-ben a tér hoz létre ilyen különbségtételeket, míg a (6)-ban és a (7)-ben a különböző szakmák és az ahhoz kapcsolódó terminológiák teremtik meg az alapját a distinkciónak. Az elemzett részletek egyik legfontosabb tanulsága, hogy a néven nevezett nyelvek esetében a beszélők etnikai-nemzeti alapú elkülönülésén túl a kommunikációban másfajta szemiotikai források (így például szaknyelvek terminusai) is játékba hozhatók, ami a kölcsönös megérthetőséget elősegíti (Blommaert 2016).

4.3. Az amerikai magyarokhoz való viszony

A következő alfejezetben arra hozok példákat, hogy milyen kommunikációs közegekben lehetséges kialakítani az Egyesült Államokban élő magyarokkal kapcsolatokat a hagyományos egyesületeken kívül, és hogy mindehhez hogyan viszonyulnak az interjúalanyok, megvalósítják-e ezeket a gyakorlatokat.

(8)

IV: *S ott ahol- ahol most éltek, vannak magyar vagy magyar származású (.) ő társaságok vagy programok, amikre jártok?*

Ak¹¹: *Igen, igen, igen. [...] Még a- talán az első év után ő a- párom kere- interneten találta ezt a <MeetUp> ő weboldalt, és ott rákeresett, és kiderült, hogy van egy magyar csoport, akik ő járogatnak össze, és akkor elmentünk egy ilyen <meetup>ra, ott összeismertedtünk egy pár emberrel, ugye azért itt sokféle különböző emberek vannak, és akkor így mindenki úgy nagyjából kiválasztja, hogy ki az a szimpatikus csoportosulás, akivel továbbra is szeretné tartani a kapcsolatot. Mi is úgymond [nevet] kiválasztottuk ilyen csúnyán mondván. És ő hát azóta is tartjuk, illetve bővült, szűkült, egy kicsit változik ez a kör, de azért megvannak a- a kemény mag, hogy így mondjam.*

A (8) részlet a csoportalkotás egy lehetséges 21. századi útját írja le. Az adatközlő férje egy honlapon keresztül talált meg egy magyar közösséget, amelynek elmentek egy rendezvényére. Az idézet alapján a csoportfejlődés első, alakuló fázisát csupán a közös kibocsátó országból való származás tudata teremti meg. Ezt követően viszont a közösség differenciálódik a normaképzés fázisát követően, amikor is eldől az, hogy a kollektív eredettudathoz milyen egyéb értékek társulnak, amely alapján a kapcsolattartás igénye létrejöhet. Ez alapján a csoport rétegződése megvalósul, az annak egészében való szerepvállalás és részvétel az egyénen múlik; aki nagyobb szerepet vállal, az lehet a csoport központi tagja, a „kemény mag”

¹¹ Nő, 44, 2012, Kalifornia, pénzügyi szakértő.

része. A részlet ezen kívül valóban tanulságokat tartalmaz a szuperdiverzitás jellegére vonatkozóan is, hiszen újfajta, addig ismeretlen mintázatai alakulnak ki a csoportalkotásnak az informatikai vívmányoknak köszönhetően, rendszeresen jelennek meg újabb honlapok és szoftverek, míg a hagyományosan magyar egyesületi körökben zajló diaszpóráképződés háttérbe is szorulhat az ilyen alulról szerveződő kezdeményezések okán.

(9)

Ak¹²: *Most két hete voltam öm- két hete voltam egy ilyen itteni magyar baráti társaság, egy rakás [TÖRLÉS: cég megnevezése]s, aki egyszerre jött ki, és ő velük így grillezni, és annyira jó érzés volt magyarok között lenni. Biztos, hogy így azért is, mert itt vagyok, és itt találkozok magyarokkal, ez így extrém, de így alapvetően szeretem a magyarokat egyébként. [nevet] Meg jó az én anyanyelvemen beszélni.*

A (9) részletben az adatközlő egy szintén nem szervezeti vagy egyesületi úton szerveződő magyar nyelvű baráti társasághoz való csatlakozásáról ír, ahol a csoport tagjai ugyanannál a multinacionális cégnél dolgoznak. Az interjúalany narratívájában az anyanyelven való beszéd összekapcsolódik a magyar etnikum nyelv általi jelölésével. Ezen kívül az adatközlő „extrémként” éli meg azt, hogy az Egyesült Államokban találkozhat olyan magyar emberekkel, akiket elmondása szerint alapvetően szeret. Kiemelendő ezen kívül az, hogy pozitív érzelmekkel beszél erről a találkozóról az interjúalany, de más ilyen társaságokat vagy nagyobb szervezeteket nem ismer az interjú tanulságai alapján.

(10)

Ak¹³: *Nagyon nehéz ám ez. Nagyon nehéz ám ez, mer mondjuk Magyarországon soha nem mentem volna el Csepregi Éva koncertre, itt meg elmentem egy Csepregi Éva koncertre, talán az egyetlen magyar rendezvény, amin elvoltam. És a: az a huszonöt ember, aki tombolt a hatvanéves Csepregi Éva előtt, akiről ömlött a víz, és- és- és ő: várt öm hogy mondjam neked- Magyarországon ő nem hogy egy koncertre nem mentél volna el, de talán egy <pub>ba nem mentél volna el megnézni Csepregi Évát. Én nagyon jól éreztem magam, hogy libabőrös voltam és énekeltem a „Kétszázhusz felett”-et, amit soha életemben nem énekeltem, becsukott szemmel és- és magasba tett kézzel. Úgyhogy nagyon furá dolog, hogy az embernek a múltjából mi jön vissza. De ez jó, hogy így egyszer, de minden hónapban nem mennék el mondjuk egy- egy- magyar koncertre.*

A (10) részletben a fuvarozási vállalatot vezető férfi adatközlő az egyetlen olyan, magyar emberek által rendezett eseményről beszél, amelyet meglátogatott az évek

¹² Nő, 25, 2015, Kalifornia, mérnök-informatikus.

¹³ Férfi, 39, 2007, Florida, áru fuvarozó-vállalkozó.

során. A külföldi magyar lét sajátosságaként narrálja azt, hogy egy olyan előadó koncertjén vett részt, akit Magyarországon soha nem tekintett volna meg. Magáról a fellépőről nem beszél túl hízelgően, mégis egy olyan rendezvényként írja le az előadást, amely számára meghatározó élmény volt. Ez az idézet példát ad számunkra arról, hogy vannak olyan, a diaszpóramegközelítés szempontjából periférikusnak tekinthető személyek, akik a helyi magyar közösségek számára szervezett programokon sosem vesznek részt, egy-egy ilyen eseményen azonban mégis megjelennek a kint tartózkodásuk ideje alatt, amelyre az interneten történő információáramlás miatt van lehetőségük.

(11)

Ak¹⁴: *Nem nagyon találkoztunk más magyarokkal.*

IV: *De akkor nem is nagyon keresnéd az ilyen (.) {kapcsolatokat}?*

Ak: *{Hát figyi}, nem azért vagyok itt, hogy- hogy más magyarokkal megismerkedjek feltétlenül, hanem azért vagyok itt, hogy a céget előremozdítsam. [...] Ha egy olyan embert ismerek meg, aki véletlenül egy másik magyar; az teljesen jó, de szándékosan most- nem az a célom jelenleg, hogy- hogy ilyen embereket keressek. De ugyanígy nem keresek falmászó és siklóernyőző csoportokat se, amiket amúgy otthon szívesen keresnék, ha lenne időm.*

A (11) részlet adatközlője kifejezetten elutasító a magyar csoportok megkeresésével. Mivel egy start-up vállalkozás fiatal női vezetője, ezért amerikai tartózkodására nem feltétlenül végleges döntésként tekint, hanem egyfajta lehetőségre, emiatt nem is érzi szükségét annak, hogy más magyarok társaságát keresse. Nem elutasító ugyan az amerikai magyarokkal, örül az esetleges találkozásoknak, de szándékosan ettől függetlenül nem kíván magyar társaságok vagy szervezett klubok tagja lenni, ahogyan más, az ő érdeklődésének megfelelő sportegyesületeknek sem.

(12)

Ak¹⁵: *Amúgy se kerestem a magyar kapcsolatot egyáltalán (.) mer nem. De (.) ezek az emberek, akikkel találkoztam magyar emberekkel, azok magyarok voltak. Tehát ők nem igazán változtak (.) a körülöttük lévő: (.) az országhoz, tehát hogy ő: nem azt mondom, hogy a magyar nemzetiséget tartották meg, hanem azt a magyar gondolkozást tartották meg, ami engem végül is a- készítetett arra, hogy elhagyjam az országot. [...] Úgyhogy ezért nem is nagyon érdekel, mer voltak olyan emberek, akik, magyarok, amerikaiak, hogy ú: „Hát [TÖRLÉS: város neve]ban mennyi magyar van”. És? „Hát nem ismersz egyet se?” Nem. „Hát de miért nem mész el, van ilyen magyar- hozok neked szórólapot.” Nekem nem, nem, köszönöm szépen. „Há mé, nem akarsz magyarokkal megismerkedni?” Mondom- ez egy orvos volt, amerikai orvos, mondom*

¹⁴ Az adatközlő megegyezik a (4) példa adatközlőjével.

¹⁵ Az adatközlő megegyezik az (1) és (5) példák adatközlőjével.

neki, te figyelj, szerinted hogyha én magyarokkal akarom magam körülvenni, akkor mér vagyok itt? [nevet] Nem gondolod, hogy van egy indoka ennek? [nevet] [...] Amiért elhagytam az országot, az az volt, ahogy az emberek viselkedtek velem és egymással. Ha itt magyarokkal szeretném magamat körülvenni, akkor inkább Magyarországon lennék.

A más amerikai magyarokkal való viszonyról a (12) részletben fogalmazza meg a legradikálisabb véleményt az adatközlő. Ő kifejezetten elutasítja annak a lehetőségét, hogy magyar emberekkel kapcsolatokat építsen ki. Az Egyesült Államokba való érkezését is ezzel indokolja: azok a sztereotípiák, ahogyan a magyar emberekről gondolkozik, arra késztették, hogy elhagyja Magyarországot. Egy amerikai orvossal való interakciójának elbeszélését is feleleveníti ebben az idézetben, aki felajánlotta neki, hogy segít megkeresni a helyi magyar közösséget. Ez az interjúalany teljesen új életet kívánt kezdeni az Egyesült Államokban, és azt mondja magáról, hogy ha magyarok társaságában szeretne lenni, akkor Magyarországon élne, noha érdekes, hogy a narratívája alapján ő az egyetlen magyar a környezetében, aki képes volt levetkőzni az elmondott gondolkodásmódot.

Ebben a fejezetben az amerikai magyarsággal és szervezeteikkel kapcsolatos különböző attitűdökre láthattunk példákat. A (8) és (9) példák alulról szerveződő csoportosulásokról alkotott narratívákról szóltak – míg a (8) adatközlője állandó tagja egy ilyen közösségnek, addig a (9) egy alkalmi résztvevője volt egy magyar származású baráti társaság összejövételének. A (10)-ben egy magyar közösségi életet nem preferáló személy leírását láthattunk egy számára meghatározó élményt nyújtó magyar rendezvény meglátogatásáról. A (11) és a (12) részletek a magyar szervezetektől való elzárkózást mutatták be, amelyek közül utóbbi adatközlője teljes elutasítást foganatosított a magyar emberek irányába, ezzel indokolva külföldön való letelepülésének az okát.

4.4. A magyarországiakkal való kapcsolattartás módjai

Jelen alfejezet három interjúrészlete a kibocsátó ország tagjaival, az otthon maradt családtagokkal való kapcsolattartás új vagy újszerű módjainak az elbeszélésébe enged bepillantást.

(13)

Ak¹⁶: *Hát korábban sokkal nehezebb volt, mert hát írtunk leveleket, amiben én már akkor sem voltam túl jó. Meg hát a telefon. Viszont a telefon is sokkal drágább volt, és tehát én régebben sokkal szegényebb voltam. A: a telefon ugye vezetékes volt, és hogyha Magyarországot akartad hívni, akkor az baromi (..) tehát akkor nagyon nehezen tudtam megengedni magamnak, hogy egy tízperces telefonért 30-40 dollárt fizessek, és akkor olyan árak voltak még.*

¹⁶ Az adatközlő megegyezik a (6) részlet adatközlőjével.

A (13) adatközlője a 90-es évek viszonyairól, a kapcsolat fenntartásának a nehézségeiről beszél. Megemlíti a levélírás lehetőségét, amelyet személy szerint nem preferált, de főként a telefont helyezi előtérbe, amely a mai viszonyokhoz és az akkori anyagi helyzetéhez képest is irreálisnak tűnő módon drága volt.

(14)

Ak¹⁷: *Az megin egy másfajta lét volt, és tudod akkor még nem voltak a- kilencvenes évek elején nem volt mobiltelefon, internet. Tehát ő egész:en más most. Mo- most nem voltam ő- öt éve otthon, 2011 óta nem voltam otthon. Ez lesz az ötödik nyár. Nem hiányzik, sok minden miatt nem hiányzik, de a- a kommunikációt azt megoldjuk <Skype>on, interneten, mindenféle más formában, telefonon minden nap van édesanyámnak van egy ilyen ő: ő: adapteren keresztül ő neki van egy amerikai telefonszáma, és én bármikor tudok vele helyi áron beszélni.*

A (14) interjúalanya kontrasztba állítja első tartózkodását az Egyesült Államokban a mostani letelepedésével: a 90-es években még nem volt mobiltelefon és internet, a 2011 óta tartó amerikai léte azonban lényegesen egyszerűbb a kapcsolattartás szempontjából. Korábban többször hazalátogatott, az utóbbi öt évben azonban nem folytatja ezt a gyakorlatot. Az informatikai vívmányoknak köszönhetően a rendszeres kommunikációt egyszerűen meg tudja valósítani magyarországi rokonaival. A Skype szoftver mellett megemlítődik annak a lehetősége, hogy édesanyja egy amerikai telefonnal helyi áron beszéljen vele.

(15)

IV: *Milyen formában?*

Ak¹⁸: *Telefonon.*

IV: *Telefonon?*

Ak: *Te- ő: ja. Azt kell, hogy mondjam, hogy apámmal a kapcsolatom az millió-milliószor jobb, mint bármikor, ami- amióta kijöttem.*

IV: *Ühüm.*

Ak: *Azt kell, hogy mondjam, hogy ötször beszélek vele egy héten körülbelül.*

IV: *Ejha.*

Ak: *De- de legalább háromszor-négyszer. Attól függ, hogy ki ér oda a telefonhoz előbb, anyám vagy apám. Úgyhogy ő: nagyon- a távolság sokkal közelebb hozott minket egymáshoz. És a többi ő: családtaggal, haverokkal telefonon beszélek. Úgyhogy ő:-*

IV: *És ez már a legelején is így volt, hogy {telefonon tartottatok-}?*

Ak: *{A: internet.} A telefon akkor még sokba került, és akkor még másképp volt, de most ő tényleg az, hogy én vezetékes telefont hívok a mobiltelefonomról, fillérekbe kerül. Tehát hat- 6 dollár 50 centet*

¹⁷ Nő, 49, 1996/2011, Kalifornia, egyéni vállalkozó és egyetemi hallgató.

¹⁸ Az adatközlő megegyezik a (12) példa adatközlőjével.

fizetek, és annyit telefonálok, ame- annyit telefonálok, annyit hívom a vezetékes telefont Magyarországon, amennyit akarok. De: megnézem a mobiltelefonomat, hogy mennyit beszéltem, 1000 perc fölött van az, hogy mennyit beszélek Magyarországgal. Úgyhogy mikor elindulok otthonról, egy jó órára, egy órányi vezetésre dolgozok otthonról, fölhívom apámat, és amíg be nem érek a parkolóba, addig beszélek velük.

A (15) részlet beszélője ugyanaz az adatközlő, aki a (12)-ben a kinti magyar kapcsolatok elutasításáról beszélt; az interjú befejezése után még megjegyezte, hogy azért sincs igénye magyar társaságokra, mert a magyar nyelvet rendszeresen használja a szüleivel való telefonbeszélgetések során, amelyekről ebben az idézetben részletesen beszél. Számára a munkahely és a lakhely közötti ingázás egy olyan időszávot teremt, amelyet olcsó magyarországi telefonhívásokra tud fordítani – és erről különös módon az interjúalany egy olyan narratívát hoz létre, amelyben elmondja, hogy a szüleivel sokkal jobb a kapcsolata, mióta az Egyesült Államokban él.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az interjúalanyok egy olyan fejlődést írnak le az elmúlt harminc évről a kapcsolattartás lehetőségeit illetően, amelyben már a telefonálás is előrelépés a levélíráshoz képest, de az internetes beszélgetések, chatelések, Skype-hívások lényegesen megkönnyítik a mai migránsok transznacionális és transzlokális érintkezéseit. Ezek olyan nyelvi közegeket, kommunikációs csatornákat hoznak létre, amelyek korábban nem is léteztek – emiatt a magyar nyelv szerepe teljesen átértékelődik ezekben a narratívákban, például az apával való viszony tekintetében. A szuperdiverzitás világában az internetes kommunikáció hiperdinamikussá vált (Blommaert–Rampton 2016), folyamatosan jelennek meg új eszközök. Emiatt a szociolingvisztikai komplexitáson túl a szuperdiverzitás egyik kritériuma a megjósolhatatlanság lett (Sloboda 2016), a nyelvi formák, használatuk és a hozzákapcsolódó értékítéletek is sokkal mobilabbá váltak (Pachné Heltai 2016).

5. Összegzés

A dolgozatban alkalmazott elemzési szempontokat tekintve először arra mutattam rá, hogy a nyelvi szuperdiverzitás különböző aspektusai eltérő munkahelyi környezetekben is megnyilvánulhatnak: létrejöhet a különböző anyanyelvű építőipari brigádok között, amely tagjainak elegendő a boldoguláshoz saját kibocsátó országuk nyelvét ismerni, de létrejöhet a vállalati szférában is, ahol két cégvezető titkos nyelveként jelenhet meg a magyarként felismert repertoár kommunikációba való beemelése. Példákat hoztam a nyelvek és a nyelvváltozatok különböző konceptualizációira is, főként arra, hogy az adatközlők felismerik a szaknyelvek szemiotikai forrásainak más regiszterektől való eltéréseit. Ezt követően rámutattam arra, hogy milyen sokféle kép alakul ki a migránsokban a hagyományos diaszpórák közösségei és az újabb szerveződések iránt: nívuma ebből a szempontból ennek a dolgozatnak talán az lehet, hogy a kutatók rendkívül kevés olyan narratívát tudtak eddig bemutatni a mintavétel buktatói miatt, amelyekben az adatközlők teljességgel elutasítják a magyar csoportosulásokkal való kapcsolattartást, ami ugyanakkor nem feltétlenül jelenti

a magyar nyelvi kommunikáció megszakadását a transznacionális érintkezés folytonossága miatt. Ezeken kívül szót ejtettem a magyarországiakkal való kapcsolattartás módjainak a megváltozásáról. Egyrésztől lényegesen több csatornája van ennek (internetes applikációk sora, telefon), másrészt ezek elérhetősége is könnyebbé vált anyagi szempontokból is. Mindez egyfelől a transznacionalista gyakorlatnak egy megnyilvánulását, másfelől pedig a nyelvhasználati terek kiszélesedését is mutatja.

A nemzetközi szociolingvisztika új, kritikai irányzatai arra hívják fel a figyelmet, hogy a migráció természetének alapvető megváltozása, például a transznacionalista gyakorlatok kiterjedése miatt a nyelv, így a többnyelvűségi helyzetek tudományos leírásában is szemléletmódbeli váltásra, a módszertan finomhangolására és új fogalmi apparátus kialakítására van szükség (Arnaut et al. [eds.] 2016; Blommaert 2010; Pennycook 2016). Ezen kívül figyelembe kell venni a többnyelvűség egyéni vonatkozásait, és ehhez kapcsolódva narratívaelemzéssel lehetővé lehet tenni az egyéni sorsok és életutak feldolgozása által az új jelenségek mélyebb megértését (Heller et al. 2016). A dolgozatban bemutatott kutatás kidolgozása és megvalósítása során igyekeztem ezt a szemléletmódot megvalósítani. A széles körű mintából kiválasztott harminc interjúalannal készített beszélgetés során a lehető legkülönbözőbb migrációval és nyelvvel kapcsolatos narratívák összegyűjtésére törekedtem.

Mint ahogy többször is hangsúlyoztam, a dolgozat egy új, nemzetközi trendekbe beillő kutatási paradigmába kívánt beágyazódni, amelynek alapja a nyelvek társadalmi konstrukcióként való kezelése, amelyek között a különbségtételek mindig diszkurzív módon jönnek létre, úgy, ahogyan a beszélők tagolják őket. Ennek az elméleti megfontolásnak az egyik revideálásra váró területe a többnyelvűség kutatása. Emiatt a kutatási kérdések több szempontból is kiegészítésre várnak, hiszen fontos lenne nemcsak amerikai, hanem más európai országok adatközlőivel is operálni, ezen kívül gyümölcsöző volna a határos országokból Magyarországra migráló személyek vizsgálata is, akik a hagyományosan kétnyelvűként elképzelt közegből érkeznek az egynyelvű nemzetállamként keretezettbe. Ugyanezért a meggondolásért szükség volna nyugati migrációból hazatérteket is felvenni a mintába, hogy láthassuk azt, hogy milyen eltéréseket mutat, amikor a többnyelvűségi élethelyzet megnyilvánulásait retrospektívabb nézőpontból mutatja be egy narratíva. Mindezeket azért tartom kiemelten fontosnak, hogy a többnyelvűség lehetőségeinek és a szuperdiverzitás jellegének leírásával egy még precízebb elméleti háttérrel és fogalmi apparátussal tudjunk megalkotni.

SZAKIRODALOM

- Agha, Asif 2003. The social life of a cultural value. *Language & Communication* 23: 231–73.
- Arnaut, Karel – Blommaert, Jan – Rampton, Ben – Spotti, Massimiliano 2016. Introduction: Superdiversity and Sociolinguistics. In: Arnaut, Karel – Blommaert, Jan – Rampton, Ben – Spotti, Massimiliano (eds.): *Language and Superdiversity*. Routledge, New York, 1–17.
- Bárdi Nándor 2017. Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külföldi magyarok és a budapesti kormányzatok magyarságpolitikája. In: Jakab András – Urbán László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Osiris, Budapest, 130–55.

- Bartha Csilla 1993. *Nyelvcseré, nyelvvesztés, emigráns kétnyelvűség – Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései*. Kandidátusi disszertáció, Budapest.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Blommaert, Jan 2010. *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Blommaert, Jan 2016. Teaching the English that makes one happy: English teaching could be far more effective if targeted at specific niches of 'integration'. *English Today*, 11–3.
- Blommaert, Jan – Dong, Jie 2010. Language and Movement in Space. In: Coupland, Nikolas (ed.): *The Handbook of Language and Globalization*. Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 366–85.
- Blommaert, Jan – Rampton, Ben 2016. Language and Superdiversity. In: Arnaut, Karel – Blommaert, Jan – Rampton, Ben – Spotti, Massimiliano (eds.): *Language and Superdiversity*. Routledge, New York, 21–48.
- Bodó Csanád 2016. *Nyelvi ideológiák és különbségek*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Kolozsvár.
- Borbély Anna 2014. *Kétnyelvűség*. L'Harmattan, Budapest.
- Brubaker, Rogers 2005. The 'Diaspora' Diaspora. *Ethnic and Racial Studies* 28/1: 1–19.
- De Fina, Anna 2003. *Identity in Narrative: A study of immigrant discourse*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- De Fina, Anna 2015. In: De Fina, Anna – Georgakopoulou, Alexandra (eds.): *The Handbook of Narrative Analysis*. John Wiley & Sons, Oxford, 351–68.
- Duchêne, Alexandre – Moyer, Melissa – Roberts, Celia (eds.) 2013. *Language, Migration and Social Inequalities. A Critical Sociolinguistic Perspective on Institutions and Work*. Multilingual Matters, Bristol/Buffalo/Toronto.
- Fejős Zoltán 2005. Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – Háttér egy fogalom alkalmazhatóságához. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Etnikai-nemzeti Kisebbségkutatási Intézet, Budapest, 9–24.
- Fenyvesi, Anna 1995. Language contact and language death in an immigrant language: The case of Hungarian. *University of Pittsburgh Working Papers in Linguistics* 3: 1–117.
- Fenyvesi, Anna 2005. Hungarian in the United States. In: Fenyvesi, Anna (ed.): *Hungarian Language Contact Outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 265–318.
- Flubacher, Mi-Cha – Coray, Renata – Duchêne, Alexandre 2016. Language, integration, and investment: The regulation of diversity in the context of unemployment. *Multilingua* 35/6: 675–96.
- Freeman, Mark 2015. Narrative as a Mode of Understanding. In: De Fina, Anna – Georgakopoulou, Alexandra (eds.): *The Handbook of Narrative Analysis*. John Wiley & Sons, Oxford, 21–37.
- Grosjean, François 1992. Another View of Bilingualism. *Advances in Psychology* 83: 51–62.
- Heller, Monica – Bell, Lindsay A. – Daveluy, Michelle – McLaughlin, Mireille – Hubert, Noël 2016. *Sustaining the Nation. The Making and Moving of Language and Nation*. Oxford University Press, Oxford.
- Heltai János Imre 2016. Az egységes nyelvi repertoár pedagógiája. *Magyar Nyelvőr* 140/4: 407–27.
- Johnstone, Barbara – Andrus, Jennifer – Danielson, Andrew E. 2006. Mobility, Indexicality and the Enregisterment of „Pittsburghese”. *Journal of English Linguistics* 34/2: 77–104.
- Jørgensen, J. Normann – Karrebaek, Martha Sif – Madsen, Lian Malai – Møller, Janus Spindler 2016. Polylinguaging in Superdiversity. In: Arnaut, Karel – Blommaert, Jan – Rampton, Ben – Spotti, Massimiliano (eds.): *Language and Superdiversity*. Routledge, New York, 137–54.
- Kontra Miklós 1990. *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Labov, William 2006. *The Social Stratification of English in New York City*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lanstyák István 2016. Soknyelvűség és sokjegyűség. A több nyelv használatával kapcsolatos újabb nyelvi ideológiákról. *Acta Posoniensia* 6: 7–30.
- Ludányi András 2015. A szétszórtsági tudat létrejötte magyar Amerikában. *Korunk* 26/3: 4–13.

- Makoni, Sinfree – Pennycook, Alastair 2006. Disinventing and Reconstituting Languages. In: Makoni, Sinfree – Pennycook, Alastair (eds.): *Disinventing and Reconstituting Languages*. Multilingual Matters, Clevedon, 1–41.
- Mutsaers, Paul – Swanenberg, Jos 2012. Super-diversity at the margins? Youth language in North Brabant, The Netherlands. *Sociolinguistic Studies* 6/1: 65–89.
- Pachné Heltai Borbála 2016. Változó nyelvi gyakorlatok és a mobilitás új formái egy többnyelvű településen: Nexusanalízis egy online társalgásról. In: Bartha Csilla (szerk.): *A többnyelvűség dimenziói: Terek, kontextusok, kutatási távlatok. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVIII.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 307–21.
- Pachné Heltai Borbála 2017. *Nyelvcseré és migráció egy többnyelvű magyarországi közösségben.* Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Papp Z. Attila (szerk.) 2008. *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról.* Magyar Külügyi Intézet, Budapest.
- Pennycook, Alastair 2016. Mobile times, mobile terms: The trans-super-poly-metro movement. In: Coupland, Nikolas (ed.): *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Cambridge, 201–26.
- Piller, Ingrid – Lising, Loy 2014. Language, employment, and settlement: temporary meat workers in Australia. *Multilingua* 33/1–2: 35–59.
- Silverstein, Michael 2003. Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language and Communication* 23: 193–229.
- Slembrouck, Stef 2015. The Role of the Researcher in Interview Narratives. In: De Fina, Anna – Georgakopoulou, Alexandra (eds.): *The Handbook of Narrative Analysis*. John Wiley & Sons, Oxford, 239–54.
- Sloboda, Marián 2016. Transition to super-diversity in the Czech Republic: its emergence and resistance. In: Sloboda, Marián – Laihonon, Petteri – Zabrodskaja, Anastassia (eds.): *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 141–83.
- Szabó Tamás Péter 2012. „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében.* Gramma, Dunaszerdahely.
- Szabó Tamás Péter 2015. Kutatói ideológiák és a személyes bevonódás dilemmája „terepen”. In: Szeverényi Sándor – Szécsényi Tibor (eds.): *Érdekes nyelvészet*. JATE Press, Szeged, 105–14.
- Tarrósy István 2016. Elméleti megfontolások a nemzetközi migrációs tendenciák megértéséhez. In: Tarrósy István – Glied Viktor – Vörös Zoltán (szerk.): *Migráció a 21. században*. Publikon, Pécs, 9–25.
- Tarrósy István – Glied Viktor – Vörös Zoltán (szerk.). *Migráció a 21. században*. Publikon, Pécs.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés.* Tinta, Budapest.
- Vertovec, Steven 2007. Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 30/6: 1024–54.
- Wang, Xuan – Spotti, Massimiliano – Juffermans, Kasper – Cornips, Leonie – Kroon, Sjaak – Blommaert, Jan 2014. Globalization in the margins: toward a re-evaluation of language and mobility. *Applied Linguistics Review* 5/1: 23–44.

Szabó Gergely

MA-hallgató
ELTE BTK

SUMMARY

Szabó, Gergely

Migration and multilingualism: narratives of Hungarian Americans

Most sociolinguistic analyses of migrants draw heavily on concepts like community and diasporic identity. However, the modes and ways of migration have been going through alteration processes, and that is a major motivation to apply new approaches in investigating the intersection of migration and language. This paper addresses the issue of Hungarian Americans' narratives about their multilingual identity and life situation with special attention to employment, linguistic repertoire, contacts with other migrants, and communication with people in the country of origin.

Keywords: multilingualism, migration, Hungarian Americans, superdiversity, critical sociolinguistics